

מסורת הש"ס

א. ברכות יב. ב.
 ב. ויק"ר פכ"ו (בהרבה).
 מדרש שמואל פכ"ד.
 תנחומא אמור ב.

גרסות

דמניא דהוא בר גלילא
 בכת"י ועוד: כי הוא
 בר גלילא וכצ"ל.

יערי בתר חברתה בכת"י:
 יערי כתר חברתה.

אתריגו לפתמין בכת"י:
 התריגו לפתמין.

לשון

כירי
 נראה שהאשה השתמשה
 בלשון כירי שהיא ביונית
 κείρισ
 שמשמעה
 — משועבד. עבר. במקום
 לסנות ככינוי הכבוד
 יקריי שהוא היונית
 κύριε שמשמעו:
 אדוני!

ירשיע" (שמואל א' יד. מז) וכיון שדובר בשאלו, באים לסיים בשבחו. ואמר ר' יוחנן: מניין שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון שחטא בנוב עיר הכהנים — שנאמר בדברי שמואל אליו: "ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלישתים ומחר אתה ובניך עמי" (שם כה, יט ונדויק בלשון: עמי — משמעו במחיצתי. כלומר באותה דרגה עם צדיקי גמור כשמואל.

ירשיע — לא היה זוכה להורות כהלכה. על אותו עון — עון דנוב עיר הכהנים. אתה ובניך עמי — שנואל קלונו לשאלו, כשהעלה על ידי נעלת לונ. אכזו תנו או עכוזו — נצכורות (ו, ח) גני מומין תן: שאין לו אלל צינה אחת — הרי זה מוס. ר' עקיבא לומר: מושיצין אותו על עכוזו ומנועך, אם יש צינה אחת — סופה לזאת, אכזו = ענוותיו וכן עכוזו. ידעי — היו יודעין. כתרדין על אדמה — ירקרקת היתה, כלנע — ירק הארץ. אמר למאן — מנער בשפה רפה, ולא פירש האות, ואינו כיכר אם עמור אם חמור אם אימור.

ירשיע". ואמר רבי יוחנן: מנין שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון — שנאמר: ב"מחר אתה ובניך עמי" — עמי במחיצתי.

אמר רבי אבא: אי איכא דמשאיל להו לבני יהודה דדייקי לשני: מאברין תנו, או מעברין תנו? אכזו תנו או עכוזו תנו? ידעי. שאילינהו, ואמרי ליה: איכא דתני מאברין, ואיכא דתני מעברין. איכא דתני אכזו ואיכא דתני עכוזו. בני יהודה דייקי לישנא מאי היא? דהוא בר יהודה דאמר להו: טלית יש לי למכור. אמרו ליה: מאי גוון טליתך? אמר להו: כתרדין עלי אדמה. בני גליל דלא דייקי לישנא מאי היא? דתניא דהוא בר גלילא [דהוה קאזיל] ואמר להו: אמר למאן, אמר למאן? אמרו ליה: גלילאה שוטה, חמר למירכב, או חמר למישתי, עמר למילבש, או אימר לאיתכסאה? ההיא איתתא דבעיא למימר לחברתה "תאי דאוכליך חלבא", אמרה לה: שלוכתי, תוכליך לביא. ההיא איתתא דאתיא לקמיה דדיינא, אמרה ליה: מרי כירי, תפלא הוית לי וגנבונך מין. וכדו הוות דכד שדרו לך עילויה — לא מטו כרעיך אארעא. אמתתא דבי רבי פי הוה משתעיא בלשון חכמה אמרה הכי: עלת נקפת בכד, דאון נישריא לקיניהון. וכד הוה בעי דליתבון, הוה אמרה להו: יעדי בתר חברתה מינה, ותתקפי עלת בכד כאילפא דאזלא בימא. רבי יוסי בר אסיין, כי הוה משתעיא בלשון חכמה אמר: עשו לי שור במשפט בטור מסכן. וכד הוה שאיל באושפיזא אמר הכי: גבר פום דין חי, מה אז טובה יש? רבי אבהו כי הוה משתעיא בלשון חכמה הוה אמר הכי: אתריגו לפתמין, ארקיעו לזהבין, ועשו לי שני מגידי בעלטה.

אנו חוזרים לשאלה הקודמת בדבר הקריאה הנכונה של המלה עבור (אם בא' או בע). אמר ר' אבא: אי איכא דמשאיל להו לבני יהודה דדייקי לשני [היש מי שישראל את בני יהודה שמואל בלשונם] האם מאברין תנו [שנינו במשנה] או מעברין תנו? וכעין ספק זה במשנה אחרת: אכזו תנו [שנינו] או עכוזו שנינו? ומשיבים: ידעי [ידעו הם], שאילינהו [שאלו אותם] ואמרי ליה [ואמרו לו]: איכא דתני מאברין, ואיכא דתני מעברין [יש ששונה מאברין ויש ששונה מעברין] איכא דתני אכזו ואיכא דתני עכוזו [יש ששונה אכזו ויש שונה עכוזו] כלומר נוסחאות עתיקות הן, ושתייהן אינן שיבוש. כיון שהוזכר כי בני יהודה דייקי לישנא [שמדייקים בלשונם] מאי היא [מהו ענין זה]? מביאים דוגמא: דהוא בר יהודה שאמר להם לשומעיו: טלית יש לי למכור אמרו לו מאי [מה] גוון טליתך? אמר להם: כתרדין עלי אדמה שאמר בלשון מדוקדקת מהו בדיוק גוון הטלית שהוא ירוק כצבע התרד בשעת צמיחתה. בני גליל דלא דייקי לישנא מאי היא [בני הגליל שלא דייקו בלשונם מהו]? ואף כאן מביאים דוגמאות: דהוא בר גלילא דהוה קאזיל ואמר להו: "אמר למאן, אמר למאן" [אותו בן גליל שהיה הולך ואומר "אמר למי אמר למי"]? אמרו ליה גלילאה שוטה [גלילי שוטה] שאין אתה מדקדק בלשונך למה כוונתך? שהגליליים לא היו מבטאים כראוי את אותיות הגרון, ואין לדעת אם כוונתך חמר למירכב, או חמר למישתי [אם כוונתך חמור לרכוב עליו, או יין לשותות] עמר למילבש, או אימר לאיתכסאה [צמר ללבוש או כבש לשחוט]? הרי זו דוגמה לחוסר הדיק בלשונם של בני גליל. ועוד דוגמה ללשון משובשת זו: ההיא איתתא דבעיא למימר לחברתה "תאי דאוכליך חלבא" [אשה שרצתה לומר לחברתה: "בואי ואאכליך חלב"] אמרה לה: שלוכתי

משייל באושפיזא — שאל עונרי שאל כומו איש, פום כמו פי, דין כמו זה. מה אז טובה יש — כלומר: כמה טוב לו. אתריגו לפתמין ארקיעו לזהבין — הצעירו את הפתמין להיות לדומין כאתרוג. שיטטחו גחלים הלוהשות על פי הכירה להתחמם כנגדן. ארקיעו — שטחו כמו רקיע. לזהבין — גחלים לוחשות, לדומות כזהב. מגידי בעלטה — תרנגולין, המודיעין עונות הלילה.

תוספות

עלת נקפת בכד — כלי שדולין בו יין מן הכד. והא דאמר בפרק "כל כתבי" (שבת קיט, א) גבי רב יוסף מוקד שבי, ובפרק "יש גוחלין" (בבא בתרא קלג, ב) גבי יוסף בן יעזר ובני בתליסר עלילתא דדינוי — מפרש רבינו תם: דעלילתא הוא כלי כמו עלת דהכא, ולא כמו שפירש בקונטרס שם עליות, וגוזמא קאמר.

גבר פום דין חי — פירש רבינו חננאל: אושפיזכנא, תרגום איש — גבר, ופי — פום זה — דין נא — חי "אל תאכלו ממנו נא" מתרגומין "כד חי" (שמות יב).

תוכליך לביא [שכונתי, תאכלך הלביאה] והכל משום חוסר הדיק בלשון. ועוד דוגמה לבערותם וגסותם של בני הגליל: ההיא איתתא דאתיא לקמיה דדיינא [אשה אחת באה לפני הדיין] ורצתה לומר לו: "מרי קירי טבלא הוית לי וגנבה מיני, כלומר: אדוני אדוני, קורה היתה לי וגנבה ממני. ובמקום זה אמרה ליה: מרי כירי, תפלא הוית לי וגנבונך מין [אדוני עבדי קורה היתה לי וגנבונך ממני] וכדו הוות דכד שדרו לך עילויה — לא מטו כרעיך אארעא [וכך היתה גדולה שאם היו תולים אותך עליה לא היו רגליך מגיעות לארץ]. ולעומת לשון גסה ונבערת זו מביאים דוגמאות ללשונם המהוכמת של בני יהודה ותלמידי חכמים: אמתתא דבי רבי פי הוה משתעיא בלשון חכמה [אמתו של בית רבי כשהיהוה מדרבת בלשון חכמה], כלומר בלשון מליצה וחידה, היתה אומרת כך: עלת נקפת בכד [הספל שממנו מוזגים יין כבר מקיש בכד] שהתמעט היין עד שהספל אינו צף עוד על גביו, דאון נשריא לקיניהון [ויעופו הנשרים לקניהם] כלומר, יחזור התלמידים למקומם. וכד הוה בעי דליתבון הוה אמרה להו [וכאשר היה רוצה רבי שישבו היתה אומרת להם] יעדי בתר חברתה מינה ותתקפי עלת בכד כאילפא דאזלא בימא [נסיר מגופתה של הבית זו אחרי חברתה האחרת ממנה ותהא צפה העלת בכד כספינה ההולכת ביט]. ועוד מסופר: ר' יוסי בר אסיין, כי הוה משתעיא [כאשר היה מדבר] בלשון חכמה אמר: עשו לי שור במשפט בטור מסכן, שתרגם את ההברות הארמיות לעברית "שור היא "תור", "משפט" הוא "דון" וביחד — "טרדין", "סור" הוא "הר" או שהיה זה דומה במבטאם ל"הר", "מסכן" הוא "דל", וביחד חרדל, אם כן ביקש תרדין בחרדל. וכד הוה שאיל באושפיזא אמר הכי [וכשהיה שואל בפונדק היה אומר כך]: גבר פום דין חי, מה אז טובה יש? וגבר פום דין חי הוא תרגום דומה של הברות: "גבר" משמעו "איש", "פום" משמעו "פה", "דין" משמעו "זה", "חי" הוא תרגום "נא" — וביחד כל זה מצטרף למעין: אושפיזכנא [ר"ח] כלומר: בעל הבית, הפונדקאי — מה יש בביתו לאכול. ר' אבהו כי הוה משתעיא בלשון חכמה, הוה אמר הכי [היה אומר כך] אתריגו לפתמין, ארקיעו לזהבין [עשו את הפתמין לזהבין בצבע האחרון רקעו את הזהבין] כלומר הדליקו את הפתמים עד שיאדימו כזהב ועשו לי שני מגידי בעלטה הם תרנגולין המודיעים בעלטה (בלילה) מהי השעה.

דבר מה שלא יבינו הכל מה הם אומרים. ולענין תרדין בחרדל או לענין עשיית התרנגולים — שמא לא רצה שייראה כרעבתן. ולענין שאילת שלום המארח יש אומרים ששאל את המארח ברמו מה שלום אשתו וכיון שאינו רגיל שיעשה כן שינה בלשונו (מהרש"א).
 אתריגו לפתמין / וכערוך פירש עוד פירוש, שיש להבין כמו "הטריגו" שמשמעו — הכו, שכרו, הרקיעו — הוציאו לחוץ (תחת הרקיע).

ירשיע / כלומר, כיון שלא ידעו התלמידים מראש מה ילמדו נמצאו כרשעים ועמי הארץ (מאירי).
 אמא דבי רבי / לרבינו חננאל היתה נרסה שונה במקצת ונמ פירש את הדברים בצורה אחת. לפירושו דברים אלה היתה אומרת אמתו של רבי לרבי עצמו, כאשר היה היין כלה מן החבית ורצתה לשאול ברמו האם לומר לתלמידים שייסימו או לפתות חבית אחרת וישארו עוד לאחר מכן.
 משתעי בלשון חכמה / נראה שיש טעם ללשונות חכמה אלה, כלומר: שרצו להסמיר

בהן — על הפתחין. הצפינונו — הראנו. לשון "נופיה הליכות ביתה" (משלי לא). צפון — הוה מתחלה, ללא היו יודעים התלמידים להיכן היה, והיו שאלים ומתנו. עלץ בנערה אהרונית אהרונית עירנית והנעירתו — שנת הלילה ננערה אהרונית ועבדיו הוא יסן. אמרי לה אשה — אהרונית — נת

כהן, אחרונית — מתה אשתו ראשונה וזו אחרונה. עירנית — נעלת חן ומריפה כאלם ער, והנעירתו לא היה יכול לישון. מסכתא — אהרונית — מסדר קדשים, עזרת אהרן. אחרונית — סיים אחרת והתחיל צון, עירנית — עמוקה וחמורה ומעוררת לומדיה. נתייעץ במכתיר — נעל רשות מנשיא, מכתיר על סם שנותן רשות לסמוך ולקרואו רבי, ומלא והלאה הוא כשר להיות מוכתר ליקראו רבי מומחה לרבים. ולם טעה לא ילם. והגניב — והדרים, הלך לו לדרום. למפיבשות — לפני זקני דרום שהן חכמים מחד. על סם שהיה מפיבשת אדם גדול קרי להו הכי. לא נצחני אדם — נדנרס. הקדיחתו — שרפתו כמו "כי אש קדשה" (דברים לב) כלומר: נתנה זו מלח יותר מלחי. אין משיירין פאה באילפס — כשהשמש מערה מן האילפס לתוך הקערה — אין דרך להניח נאילפס כלום לזרעו, אבל כל אחד מניח פאה נקערה ומחזירה לשמש, והוא מאלל שמש. פרשת דרכים — דרך פורש לכאן ולכאן. ארוכה — שחלף הדרך. וקצרה — שמוילא מנוי העיר פנוי ליכנס.

תוספות

משיירין פיאה בקערה ואין משיירין פיאה באילפס — בפרק "בן עזאי" קתני: משיירין פיאה במעשה קדירה, ואין משיירין פיאה במעשה אילפס. פירוש: במעשה קדירה נראה כרעבתן אם אינו משייר, אבל במעשה אילפס — אינו נראה כרעבתן אם אינו משייר.

איכא דאמרי: ויעשו לי בהן שני מגידי בעלטה. אמרו ליה רבנו לרבי אבהו: הצפינונו היכן רבי אלעאי צפון! — אמר להו: עלץ בנערה אהרונית אחרונית עירנית והנעירתו. אמרי לה: אשה, ואמרי לה: מסכתא. אמרי ליה לרבי אלעאי: הצפינונו היכן רבי אבהו [צפון]! — אמר להו: נתייעץ במכתיר, והגניב למפיבשת.

ב אמר רבי יהושע בן חנניה: מימי לא נצחני אדם חוץ מאשה תינוק ותינוקת. אשה מאי היא? פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת, עשתה לי פולין. ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום, שנייה ולא שיירתי מהן כלום. ביום שלישי הקדיחתן במלח. כיון שטעמתי — משכתי ידי מהן. אמרה לי: רבי, מפני מה אינך סועד? אמרתי לה: כבר סעדתי מבעוד יום. אמרה לי: היה לך למשוך ידיך מן הפת! — אמרה לי: רבי, שמא לא הנחת פאה בראשונים? ולא כך אמרו חכמים: אין משיירין פאה באילפס, אבל משיירין פאה בקערה. תינוקת מאי היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך, והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה. אמרה לי תינוקת אחת: רבי, לא שדה היא זו? אמרתי לה: לא, דרך כבושה היא. אמרה לי: ליסטים כמותך פבשוה. תינוק מאי היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך, וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים. ואמרתי לו: באיזה דרך נלך לעיר? אמר לי: זו קצרה וארוכה, וזו ארוכה וקצרה. כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדיסין, חזרתי לאחורי. אמרתי לו: בני, הלא אמרת לי קצרה? — אמר לי: ולא אמרתי לך ארוכה! — נשקתיו על ראשו, ואמרתי לו: אשריכם ישראל שכולכם חכמים גדולים אתם, מגדולכם ועד קטנכם.

ג רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא, אשכחה לברוריה, אמר לה: באיזו דרך נלך ללוד? — אמרה ליה: גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים: אל תרבה שיחה עם האשה; היה לך לומר: באיזה ללוד. ברוריה אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישה.

איכא דאמרי [יש אומרים] בנוסח שונה במקצת: ויעשו לי בהן בגחלים שני מגידי בעלטה ובלשון חכמה דומה אמרו ליה רבנו [אמרו לו חכמים] לר' אבהו: הצפינונו (הראה לנו) היכן רבי אלעאי צפון שאינו יודעים היכן הוא. אמר להו: עלץ בנערה אהרונית אחרונית עירנית והנעירתו

משתמעת לשני פנים: אמרי לה [יש אומרים] שהכונה היא לאשה, שנשא לאשה נערה ממשפחת כהנים (אהרונית) והיא אשתו השניה (אהרונית) בת כפר (עירנית) והיא העירתי בלילה ולכן ישן הוא ביום. ואמרי לה [ויש אומרים] הכונה היתה למסכתא נערה הוא כינוי למסכת אהרונית — מסכת העוסקת בסדר קדשים שהוא סדר עבודת הכהנים. אחרונית שהיא אחרונה ללימודין. עירנית שיש בה חריפות, ובלמורה היה נעור כל הלילה וכעת ישן. מספרים, אמרי ליה לר' אלעאי: הצפינונו היכן ר' אבהו צפון [הראנו היכן ר' אבהו מסתתר] אמר להו: נתייעץ במכתיר הוא הנשיא הממנה את החכמים והגניב למפיבשת, פנה דרומה לחכמי דרום המכונים על שם חכם גדול בדורו הוא נכדו של שאול מפיבשות.

ב וכיון שדובר בלשון חכמה, מביאים מה שאמר ר' יהושע בן חנניה: מימי לא נצחני אדם בדברים חוץ מאשה ותינוקת ותינוק. אשה מאי היא [מה היא כיצד נצחתי]? פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת, עשתה לי האשה פולין — ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי מהן כלום אף שמדרך הגימס הוא לשיר, שנייה ולא שיירתי מהן כלום, ביום השלישי הקדיחתן במלח, שמה בהם יותר מר מלח עד שאי אפשר היה לאכול מהם. כיון שטעמתי — משכתי ידי מהן. אמרה לי: רבי, מפני מה אינך סועד לכך בפולין היום כבכל יום? כיון שלא רצה להעליבה, אמר לה: כבר סעדתי מבעוד יום. אמרה לי: אם אינך רעב הלא היה לך למשוך ידיך מן הפת ולא לאכול פת הרבה ואז היית יכול לא להימנע מאכילת הפולין! אלא אמרה לו: רבי, שמא לא הנחת פיאה (שיירי אוכל) בקערה בימים ראשונים, ומשום כך הנחת הפעם? וכי לא כך אמרו חכמים: אין משיירין פאה באילפס שאם שופכין מן האילפס שמטבילים בו אין בכך תוספת גימס שאין לשפוך הכל ואין צורך לשיר באילפס, אבל מטעמי גימס משיירין פאה בקערה (תוס') הרי שניצחה אותו אשה בדברים. תינוקת מה היא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך, והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה. אמרה לי תינוקת אחת: רבי, לא שדה היא זו? והרי אין עוברין בשדה כדי שלא להויק לזרעים! אמרתי לה: לא, דרך כבושה היא בשדה? והרי בשביל שבשדה מותר ללכת, אמרה לי: ליסטים (שודדים) כמותך כבושה כלומר אסור היה ללכת בשדה זה, ורק אנשים שלא שמו לב לאיסור, כמותך, הלכו דרך השדה עד שכבשו בה שביל והרי כאן הנצחתי על צד התינוקת. תינוק מה הוא? פעם אחת הייתי מהלך בדרך, וראיתי תינוק יושב על פרשת הדרכים. ואמרתי לו: באיזה דרך נלך לעיר? אמר לי דרך זו קצרה וארוכה, וזו ארוכה וקצרה. והלכתי בקצרה וארוכה, כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדיסין ולא ידעתי את השבילים העוברים דרכם העירה. חזרתי לאחורי. אמרתי לו בני, הלא אמרת לי שדרך זו קצרה? אמר לי: וכי לא אמרתי לך שהיא אף ארוכה? נשקתיו על ראשו, ואמרתי לו: אשריכם ישראל שכולכם חכמים גדולים אתם מגדולכם ועד קטנכם.

ג ומשום שמדובר בלשון חכמה, ובחמתן של נשי ישראל, מביאים את המעשה: ר' יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא, אשכחה לברוריה [ר' יוסי הגלילי היה מהלך בדרך ומצא את ברוריה] אמר לה: באיזו דרך נלך ללוד? אמרה לו: גלילי שוטה, וכי לא כך אמרו חכמים: אל תרבה שיחה עם האשה? היה לך לומר: בקיצור, כדי לא להרבות שיחה "באיזה ללוד", ועוד מדברי חכמתה של ברוריה: ברוריה אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישה [ברוריה מצאה תלמיד אחד שהיה לומד בלחש] ולא הרים קולו בלימודו.

מסורת הש"ס
ג. מסכת דרך ארץ פ"ו.
א. כי"ר פ"א.
ד. עין מסכת דרך ארץ פ"ו.
ה. אבות פ"א פ"ה. מסכת דרך ארץ פ"א. נדרים כ. א

גרסות
שמא לא הנחת פאה בראשונים בכת"י וכו' הנר"א: שמא הנחת פיאה על ראשונים.
משיירין פאה בקערה ואין משיירין פאה באילפס בכת"י: משיירין פאה באילפס ואין משיירין פאה בקערה.

לשון
אילפס
מקור המלה ביוונית λολύς ומשמעו — כלי בישול בעל מסכה.

עירובין
אהרונית אחרונית / לענין מסכתא יש מפרשים שהיתה זו מסכת (חלק) בתורת כהנים שהיא לכן עירנית כלומר בת כפר, חיצונית, ואינה מסדר המסכתות שבמשנה (הערוך).
נתייעץ במכתיר / מסורת היא שאמר שנתיעץ בר' יוחנן (ראש הישיבה) ופנה לר' יהושע בנו של רבן נמליאל בן רבי, שהיה דר בדרום (מסר יוחסין השלם) ויש שפירשו שהתייעץ ר' אבהו בשלמותו בקיסרי והגניב — יבש, הפריע, למפיבשות — למכישני מני החכמים, למינים שהיו נוהגים להתחזק עמו (גאון יעקב).
פיאה באילפס / ומטעם דרך ארץ אין לשיר באילפס, כי אין הכל רואים מה משתמר ממנו, אבל קערה הכל רואים מה הוא אוכל.

קצרה וארוכה / ור' יהושע סבר שכך אמר לו: הדרך האחת היא קצרה מחברתה — ובכל זאת ארוכה היא למי שיש מהלך רב לשם והשניה ארוכה מחברתה אבל היא קצרה — שאינה ארוכה מן השניה בהרבה (מורש"י).
אורח ההלכה
פיאה באילפס / אין צורך לשיר משהו מן האילפס כדי לתת למשמש בפעודה, אבל מנהג יפה הוא לשיר משהו עכורו מן הקערה עצמה (כפירוש רש"י כאו). (שו"ע או"ח קע. ג)

מסורת הש"ס

א. הכינוי ברכות לו, א. שבת ו, א. נה, א. קנב, א. חגיגה טו, ב. ראש השנה כד, ב. כתובות יב, ב. יד, א. נג, א. נישין עח, ב. קידושין לב, א. לג, ב. כבא קמא יד, א. טו, ב. לו, ב. כבא בתרא קלג, ב. עבודה זרה פג, ב. סנהדרין פ, ב. כריתות יט, ב. נדה יג, א. יז, א. כה, ב. ילקוט משלי תקלז.

ב. תנחומא עקב ה (בשינוי ג). ילקוט משלי תקלז.

ג. בן סירא.

ד. סוטה פו, ב.

ה. מכלילתא בשלח ויפע פ"א (בשינויים). תנחומא יתרו ח (בשינוי).

גרסות

אכרים שלך משתמרת ככת"י ועוד: איכרים שלך אדם שמורה כלכ.

כהולא ככת"י: לכו חלוא.

אין עמו לוייה ככת"י: ואין לו לוייה.

אימתי דברי תורה נעים ככת"י וכדפי"י: אימתי דברי תורה נעימים.

ואם חזור כו ככת"י: ואם משמי' עצמו.

בטשה ביה, [בעטה בו] אמרה לו: לא כך כתוב "ערוכה בכל ושמורה" (שמואל ב' כג, ה). משמע אם ערוכה התורה ברמ"ח איברים שלך - כלומר שאתה מתאמץ בה גם בגופך משתמרת, ואם לאו - אינה משתמרת. ומעין זה תנא [שנה]: תלמיד אחד היה לר' אליעזר שונה בלחש. לאחר שלש שנים שכח תלמודו. ואגב מעשה זה בתלמיד ר' אליעזר מסופר גם: תנא [שנה], תלמיד אחד היה לר' אליעזר שנתחייב בעונש שריפה בגלל שחאו אך אמרו: הניחו לו ולא תענישוהו כדינו משום שאדם גדול שמש. ומעין אותה הוראה של ברוריה אמר שמואל לרב יהודה: שיננא, פתח פומיך קרי פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים ביד ותוריד חיי [גדול] השינים, פתח פיך וקרא, פתח פיך ושנה כדי שתתקיים התורה בך ותאריך ימים] שנאמר "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא" (משלי ד, כב) אל תקרי [אל תקרא] "למצאיהם" אלא "למוציאיהם בפה". ועוד הוראה אמר שמואל לרב יהודה תלמידו החביב עליו: שיננא, חטוף ואכול חטוף ואישתי, דעלמא דאזלינן מיניה כהלוא דמי [גדול] השינים, חטוף ואכול, חטוף ושתי, שהעולם שאנו הולכים ממנו כמשתה חתונה הוא] ששמחתו רק לפי שעה, ואם אינו נהנה עכשיו לא יוכל ליהנות לאחר מכן. ובדומה לכך אמר לו רב לרב המנונא: בני, אם יש לך אפשרות - היטב לך בממונך, ואין טעם להמתין שאין בשאל תענוג, ואין למות התמהמה, ואם תאמר אחסוך כדי שאניח לבני - חוק בשאל מי יגיד לך מי משניכם יקדים למות (ערוך): שהרי לענין מיתה בני אדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין.

בטשה ביה, אמרה ליה: לא כפך כתוב "ערוכה בכל ושמורה", אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך - משתמרת, ואם לאו - אינה משתמרת. תנא: תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש. לאחר שלש שנים שכח תלמודו. תנא: תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שנתחייב בשריפה למקום. אמרו: הניחו לו, אדם גדול שמש. אמר ליה שמואל לרב יהודה: "שיננא, פתח פומיך קרי, פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים ביד ותוריד חיי. שנאמר "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא", אל תקרי "למצאיהם" אלא "למוציאיהם בפה". אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא, חטוף ואכול חטוף ואישתי, דעלמא דאזלינן מיניה כהלוא דמי. אמר ליה רב לרב המנונא: בני, אם יש לך - היטב לך, שאין בשאל תענוג ואין למות התמהמה. ואם תאמר אניח לבני - חוק בשאל מי יגיד לך, בני האדם דומים לעשבי השדה, הללו נוצצין והללו נובלין.

בטשה ביה - נעטה נה, תוריד חיי - שתאריך ימים. חטוף אכול - אם יש לך ממון להנות עמך, אל תמתין עד למחר שחל תמות ושזו חין לך הנלה. דעלמא דאזלינן מיניה - גרסינן. כהלוא דמי - היום ישנו ולמחר איננו, דומה להפסד שהולכת מהראש. יש לך - ממון. ואין למות התמהמה - עיכוב, כי פתאום האדם מת.

חוק - ינון. מי יגיד לך - אם נשאר נידם, שחל יאזכרהו. הללו נוצצין - כלומר: כשהן גדלין גדילה פרנסתן ועוזרן עמקן, ואיך נריך להלוא עליהן. הללו נובלין - מתים, לשון "והעלה כנל". יפה - לחולי זה וקשה לחולי זה, יפה ללג ורע לעייס.

שתמרם בבטנך - שהן שוורים נידך, שאין משתכחין מונך. יכונן יחד - שאתה סודרן ונווליאן צפה, ולא בנינוסם ונלהייה. אימתי שמחה וכו' בזמן - שידוע לדרוש הלכות חן נהג. דבר אחר: אימתי שנתה לאיש, אימתי אדם שנתה בתלמודו - זנון שיש לו מנעה, כשזולין מונונו דבר הלכה. שארשת - ספירת שפתיו כל תנועה סלה, כשנתה צו דעת להוליא בשפתיו. וזה - אם יש לו נוול טוב תלות לנו נחת לו, שצנוד שהול ונתורה נלה לו תחותו עד שלל ישאלנה. לא וזה - נריך להתנוקק ולהטער, כי לא לעולם אריב ולא נצח אקצוף - חלונא: לנח לאן עולם הוא, ונדסויך ליה, וכן עד עולם סלה - חלונא סלה לשון לעולם משוע.

אמר רבי יהושע בן לוי: המהלך בדרך ואין עמו לוייה - יעסוק בתורה, שנאמר "כי לויית חן הם". חש בראשו - יעסוק בתורה, שנאמר "כי לויית חן הם לראשך". חש בגרונו - יעסוק בתורה, שנאמר "וענקים לגרגותיה". חש במעיו - יעסוק בתורה, שנאמר "רפאות תהי לשרך". חש בעצמותיו - יעסוק בתורה, שנאמר "ושקוי לעצמותיה". חש בכל גופו - יעסוק בתורה, שנאמר "ולכל בשרו מרפא". אמר רב יהודה ברבי חייא: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם, אדם נתן סם לחבירו - לזה יפה ולזה קשה. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, נתן תורה לישראל - סם חיים לכל גופו, שנאמר "ולכל בשרו מרפא". אמר רב אמר: מאי דכתיב "כי נעים כי תשמרם בבטנה יכנו יחדו על שפתיך", אימתי דברי תורה נעימים - בזמן שתשמרם בבטנה, ואימתי תשמרם בבטנה + בזמן שיכנו יחדו על שפתיך. רבי זירא אמר מהכא: "שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב", אימתי "שמחה לאיש" - בזמן שמענה בפיו. לשון אחר: אימתי שמחה לאיש במענה פיו - בזמן שדבר בעתו מה טוב. רבי יצחק אמר מהכא: "כי קרוב אליה הדבר מאד בפיה ובלבבה לעשותו". אימתי קרוב אליה - בזמן שבפיה ובלבבה לעשותו. רבא אמר מהכא: "תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו כל מנעת סלה", אימתי תאות לבו נתתה לו - בזמן שארשת שפתיו כל מנעת סלה. רבא רמי: פתיב "תאות לבו נתתה לו" וכתיב "וארשת שפתיו כל מנעת סלה"! - זכה - תאות לבו נתתה לו, לא זכה - וארשת שפתיו כל מנעת סלה. תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב: כל מקום שנאמר "נצח" "סלה" "ועד" - אין לו הפסק עולמית. "נצח" - דכתיב "כי לא לעולם אריב ולא נצח אקצוף". "סלה" - דכתיב "כאשר שמענו פן ראינו בעיר ה' צבאות

ואתה הוגה ודורש בהם. ור' זירא אמר אותו רעיון מהכא [מכאן]: "שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב" (משלי טו, כד). אימתי "שמחה לאיש" - בזמן שמענה של דברי תורה בפיו. לישנא אחרינא [לשון אחרת]: אימתי שמחה לאיש במענה פיו - בזמן שדבר בעתו מה טוב כלומר, ידע מתי וכיצד לומר כל דבר. ר' יצחק אמר אותו רעיון מהכא [מכאן] שנאמר: "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיה ובלבבה לעשותו" (דברים ל, יד) אימתי קרוב אליך - בזמן שבפיה ובלבבה לעשותו שאתה עוסק בהם בפיה. רבא אמר אותו ענין מהכא [מכאן, מפסוק אחר] שנאמר: "תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו כל מנעת סלה" (תהילים כא, ג). אימתי תאות לבו נתתה לו - בזמן שארשת שפתיו כל מנעת סלה. הוא מדבר בדברי תורה. רבא רמי [הקשה, הראה סתירה] מאותו פסוק על עצמו: כתיב [נאמר] "תאות לבו נתתה לו" משמע שדי לו לאדם לבקש בלבבו, ואילו בסופו נאמר "וארשת שפתיו כל מנעת סלה" משמע שצריך לבטא תפילתו בפיו. והשיב בעצמו: אם זכה אדם - תאות לבו נתתה לו, ואינו צריך אף לבטא את תפילתו בפיו. ואם לא זכה - הרי לפחות ארשת שפתיו כל מנעת סלה. ולסימו של פסוק זה, תנא [שנה] החכם מבית מדרשו של ר' אליעזר בן יעקב: כל מקום שנאמר "נצח" או "סלה" או "ועד" - אין לו הפסק עולמית. וראיה לדבר "נצח" שנאמר בפסוק אחד: "כי לא לעולם אריב ולא נצח אקצוף" (ישעיה נג, טז) הרי שנצח משמעו כמו "לעולם". סלה - שנאמר "כאשר שמענו פן ראינו בעיר ה' צבאות

אורח ההלכה

חטוף ואכול / ויש מפרשים: מהר כמכילתא וכשתיהך כדי שחוכל להוסיף ולעסוק בלימוד התורה, כי הנאות העולם הזה עוברת וחולפת מיד, וכעין הנאמר ברומה לזה להלן (מאירי).

אניח לבני חוק / נראה כי רש"י ואחרים (פ"א בערוך) מפרשים כך: ואם תאמר אינה לבני חוק (מזון) - בשאל מי יגיד לך מה נעשה בהם, וכיצד טפלו במזונותיהם.

נוצצין ונובלין / יש מפרשים כי דבר זה נאמר כדי להדגיש שכל אדם ואדם יש לו מקור פרנסתו שלו ואינו חייב להתפרנס מאביו, וכדרך עשבי השדה, שאינם נורעים - יציחם בכל זמא (נאות יעקב)

לימוד כולו רם / ראוי ללמוד ולסוד כולו רם שאו תלמודו מתקיים כידו ולא ישכחו במהרה. כאמור כאן.

(שו"ע י"ד רמ"ו, כב)